

DEDİKODU, MEKÂN VE STATÜ

GOSSIP, PLACE AND STATUS

Ayşe SEZER*

ÖZ: İnsanın sosyal bir varlık oluşu, kendini farklı şekillerde ifade etmeyi zorunlu kılmış; bu durum, onu hayatta tutmakla beraber, soyunun devamını da sağlamıştır. Bu ifade yahut anlatım zorunluluğu, insanın önemli ihtiyaçlarından biri haline gelerek iletişim kavramını ortaya çıkarır. İletişim, sözlü ve yazılı olmanın yanında, altında daha derin ve felsefi anlamları olan sembolik dili, göstergeleri, yazısız kanun olan âdet ve töreleri de içine alan genel bir kavramdır. Bu durum aynı zamanda, insan zekâsının bir şeyleri anlamlandırma, anlatma ve açıklama becerisinin sınırsızlığını gösterir. İnsanın anlamlandırma çabalarında mekânın da özel bir yeri vardır. Mekânın adlandırılması ve mekânın hatırlanış şekli ilk olarak anılar, olaylar ve nesnelere üzerinden olduğu gibi, mekânlarla ilgili algılarla anıların da onlara bir statü kazandırdığı söylenebilir. Bunu sağlayan da çoğunlukla 'dedikodu' denilen ve dilden dile dolaşan gerek abartılan gerekse saptırılan anlatılardır. Günümüzde, olumsuz bir anlam kazanmış olan dedikodu, hayatta kalma ve statü kazandırma gibi olumlu işlevlere de sahiptir. Bununla birlikte, daha çok insan odaklı bir şekilde ele alınan ve çoğunlukla olumsuz işlevlerine odaklanılan dedikodunun, nesne ve mekânlar etrafında da oluşturulabildiği ve bunların nesne ve mekânlarla, algılar doğrultusunda, anlam/anlamsızlık ve statü/statüsüzlük kazandırdığı üzerinde pek durulmamıştır. Dedikodu, günümüzde olumsuz bir anlama bürünmüş olsa da, dikkatli incelendiğinde sosyal ve kültürel yaşamı düzenleyip devamını sağlayan önemli bir iletişim mekanizmasıdır. Bu iletişim yalnız sözle olmadığı gibi, bilhassa teknolojinin gelişmesiyle farklı şekillerde ve kavramlarda da karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple çalışmada, dedikodunun mekânla olan ilişkisi üzerinde mekânın anlamlandırılması ve statülendirilmesi bağlamında durulacaktır. Özellikle de 'tekensiz yerler' (metruk evler, değirmenler, yollar vd.) ile ilgili algıların daha çok dedikodular sayesinde meydana geldiği ve yayıldığı dikkate alındığında, mekân ve statü kavramlarını dedikodudan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Dedikodunun, mekânın kutsallaştırılması başka bir deyişle özel bir statüye kavuşturulmasında da önemli bir rolü vardır. Kutsal sayılan mezarlar, türbeler ve yatırların bu özelliği kazanmalarında 'dedikodu' kapsamında nitelendirilebileceğimiz inanç odaklı anlatılar oldukça etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsan, dedikodu, işlev, statü, mekân.

ABSTRACT: The fact that human is a social entity has made it necessary to express itself in different ways, this situation kept it alive and provided the continuation of its generation. This statement or the necessity of expression reveals the phenomenon of communication by becoming one of the important needs of human. Communication is not only verbal and written, but also a general concept that includes a symbolic language with deeper and philosophical meanings, indicators with unwritten law, customs. This situation also shows us the limitlessness of human intelligence's ability to make sense explain and understanding things. Place also has a special place in the human understanding/interpretation efforts. It can be said that the name of the space and the way it is remembered first are based on memories, events and objects, as well as

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi / İstanbul - sezer17884555@hotmail.com (ORCID ID: 0000-0001-5021-3053)

This article was checked by Turnitin.

perceptions and memories about spaces also give them status. From this point of view, we can say that perceptions about place also give them a status. The reasons of this, these are narratives, which are usually called "gossip/rumour" go from language to language, both exaggerated and distorted. Today, gossip/rumour, which has gained a negative meaning, also has positive functions such as survival and gaining status. However, mostly the negative functions of gossip/rumour which were handled in a more human-oriented manner were focused on. But "gossip/rumour" could also be created around objects and places, giving meaning/meaninglessness and status/statuslessness objects and places in line with perceptions. Most importantly, this issue was not emphasized. Although gossip has a negative meaning today, it is an important communication mechanism that organizes and continues social and cultural life when examined carefully. This communication is not only in words, but also in different ways and concepts with the development of technology. For this reason, in our study the relationship between the gossip/rumour and the place will be emphasized in the context of the meaning and status of the place. Given that perceptions about "uncanny places" (abandoned houses, mills, roads, etc.) are mostly formed and spread through gossip/rumour is not only possible to consider the concepts of place and status independent of gossip/rumour. Gossip/rumour also plays an important role in sanctifying the place, in other word, in special status. We can examine the holly graves, tombs etc. to gain holiness within the context of gossip/rumour and we can say that faith-oriented narratives are very effective in this regard.

Keywords: Human, gossip, function, status, place.

Giriş

Mekân, insanlık tarihinden önce ortaya çıkmış; belirli bir yaşam alanı ya da coğrafyayı belirlemiş; insan ve toplumla birlikte anlamlar kazanıp, varlığını değişim ve dönüşümlerle devam ettiren bir kavram olagelmıştır. Mekânın somut ve soyut şekillerde karşımıza çıkışı, insanın hayal gücü ve dünya görüşünü anlamayı mümkün kılmış; bulunduğumuz yeri -coğrafyayı ya da gezegeni- bilmek ve tanımak adına, mekânla ilgili ortaya atılan görüşler ise insanlığa farklı bakış açıları sunmuştur. Mekânın çok boyutlu oluşu ve farklı bilim dalları tarafından incelenmesi, mekânın konum belirleyen bir kavramdan çok daha fazlası olduğunu ve dinamikliği itibariyle güncelliğini hiçbir zaman kaybetmeyeceği gerçeğini bizlere yeniden göstermiştir.

Henri Lefebvre *Mekânın Üretimi* adlı eserinde, mekân kavramının dinamik ve komplike yapısını şu şekilde ifade eder: "*Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağlar. Karmaşık bir süreç oluşturur: (yeni, meçhul mekanların, kıtalann ya da evrenin) keşfi; (her topluma özgü mekansal örgütlenmenin) üretimi; (yapıtların: manzaranın, anıtsallığı ve dekoruyla birlikte şehrin) yaratılması*" (Lefebvre, 2014:25). Ona göre mekân da evrimsel bir sürece tâbi tutulmuştur ve mekânın oluşumunda üç ana süreç vardır: keşif, üretim ve yaratılış... Bu sebeple mekân ve zamanın birlikte kullanılması ve birbirinden ayırlamaması, çoğu kez bu iki kavramı

özünde ortak bir kadere mahkum eder ve aynı *doğru parçası*¹ ya da *düzlemde* ilerlemelerini sağlar. Bunun nedeni, mekân olmadan zamanın; zaman olmadan da mekânın bir anlam ifade etmiyor oluşudur.²

Tasavvufta ruhun bedende hapis olduğu inancı ya da fenafillaha ulaşmak gibi fikirler, ruh vasıtasıyla insan düşüncesinin dünyayı terk etmek ve bulunduğu mekândan (bu mekân aynı zamanda beden olarak da düşünülmelidir. Çünkü ruhun dünyadaki mekânı, bedendir) soyutlanmak isteğinin en belirgin örneklerindedir. Bu düşüncelerden hareketle insan, kendini anlamlı kılmak yahut dünyayı terk etme fikrini, dini ve edebi şahsiyetler üzerinden açığa çıkararak yer yer bir somut mekân olan dünyadan, soyut bir mekâna/bilinmeze doğru yolculuğa çıkma ihtiyacı duyar. Bu sebeple soyut mekân, mekânsızlığı ve zamansızlığı yani bilinmezliği temsil etmekle birlikte, zaman ve mekânın büyük ölçüde birbirlerine bağlı olduklarını da bizlere gösterir. Bakhtin (2001:315), bu konuyu kültürel bağlamda ele almasa da, zaman ve uzamın (Bu iki kavramın bağlantısına verdiği isim kronotoptur) birbirinden ayrılamayacağını söyler.

Dünyadaki zaman, (dünya içerisinde) mutlak bir şekilde ilerleyen ve durdurulamayan bir olgudur. Fakat zaman kavramına kültürel (din ve inanışlar, bu algının oluşumunda önemli bir yere sahiptir) bağlamda yaklaştığımızda, dünyadaki zamandan farklı olarak, yer yer *soyut ve aynı anda birden fazla yerde olma* biçimleri karşımıza çıkmıştır. Zamanın genel anlamda tek ve sonsuz bir düzlemde aktığı düşünülürse, aynı anda iki farklı zamanı yaşayan mekân yahut kişiler, kendileriyle birlikte zamana da bir statü atfedecek, zamanı kendi düzleminden çıkarıp mitolojik veya dini³ bir zaman anlayışı vücuda getireceklerdir.

¹ Abdullah Rıza Ergüven, *Evrenbilim ve Tanrı Kavramı* adlı çalışmasında, *Zamanı sıfır (0) noktasına yerleştirelim. O zaman evrendışı güç kendiliğinden yiter. Bu matematik sıfır noktasında önce, başlangıçtan önce ne vardı? Zamanı sıfır (0) noktasında dondurduğumuz anda, T=0 denkleminde evrendışı güce yer kalmıyor. Tanrıyı bu kez sıfır (0) noktasına yerleştirdiğimiz zaman da, T=0'dan önce ne vardı, gibi soruların ardı gelmez* (2000: 11) diyerek zamanı sıfırdan başlatmanın hiçbir işe yaramayacağını söyler. Fakat kültürel bağlamda konuya yaklaşıldığında *yaratılış* sıfır noktasını temsil etmekle birlikte bu düzlemin konulması, somut ve soyut mekânın varlığı ve ayrılması açısından önem arz eder.

² Adem Koç, *Kemik ve Dal* isimli çalışmasında, zaman ve mekân ilişkisini, geçmiş ile bağ kurma üzerinden değerlendirerek şu çıkarıma ulaşır: *Mekân ister seküler ister kutsal olsun bellek üzerinde değerlendirecek şu çıkarıma ulaşır: Mekân ister seküler ister kutsal olsun bellek ve kimlikle ilişkilidir. Gündelik hayatın sıradanlığı içinde kullanılan mekânlar bile bireyi geçmişle bağ kurmaya zorlar; kimliğini yansıtır. Doğulan evler, gidilen okullar bellekte yer eder ve aidiyet duygusunu güçlendirir. Üzerinden yıllar dahi geçse kişisel tarihin bir parçası olarak hikâyeleştirilen bu mekânlar sonraki kuşakların da belleklerinde kalıcılaşır* (2016: 79).

³ En eski kaynakları Hint (Marabbarata Destanı'ndan bir bölüm) ve Yunan'a dayanan, Hristiyan ve Müslümanlar arasında (Kuran'da Kehf Suresinde geçen) Yedi Uyurlar ya da Ashâb-ı Kehf olarak bilinen anlatıda, Hristiyan ve Müslüman kaynaklarında zulme uğrayan yedi kişinin Hak dininden sapan toplumlarını terk etmeleri ve bir mağarada yüzyıllar boyunca uyuyakalmaları anlatılır. Buradaki uyuyakalış, uyuyakalan yedi kişinin bulunduğu yanlış zamandan bir kopuş ve uyku vasıtasıyla başka bir zamana sembolik geçiş anlamına gelir. Bu anlatı ya da sure vasıtasıyla Türkiye ve dünyada birçok mağara, Yedi Uyurlar mağarası olarak bilinir ve bu yerler/mekânlar kutsallık, yani birer statü kazanırlar.

Kültürel ve dini bağlamda düşünüldüğünde ise zaman ve mekân, farklı boyutlarda ve daha belirsiz bir şekilde karşımıza çıkar (Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, Bir varmış bir yokmuş gibi⁴). Bu belirsizlik, temelinde toplu bir inanmışlığı ve dayatmayı da beraberinde getirerek, tıpkı söylenti yahut dedikodular gibi, çoğu zaman çıkış yeri belli olmayan ama belli bir inandırıcılığa sahip anlatıların yayılmasını sağlayarak onları anonimleştirir. Bilhassa konumuz gereği üzerinde duracağımız anlatılar, rivayet ismini de aldığından, örgütsel iletişime birer örnek oluşturarak, bir çeşit dedikodu ürünü olarak düşünülebilmektedir. Bu sebeple toplumların algıları, edebi zevkleri, dünya görüşleri ve anlatıları yayma biçimleri, zamana kültürel ya da inançsal bir müdahaleyi gerekli kılmış, bu durum mekân için de geçerli olmuştur. Sonuç olarak ise zaman ve mekânın algılanış şekline göre, somut ve soyut olarak değerlendireceğimiz iki kategori karşımıza çıkmıştır.

Zaman ve mekânın belirsizliği, bilinen/az bilinen olması yahut gerçeküstü bir söylemle karşımıza çıkması, (örn; Kaf Dağı'nın ardı, evvel zaman içinde, Tanrı katı, vb.) anlatıları fantastikleştirmeden ziyade, onlara mistik bir inandırıcılık katar ve kahramanları sıradanlıktan çıkarır. Gerek kutsal kitaplarda gerekse halk anlatılarında geçen, geçmişin büyüğü ve esrarengiz tarafını ortaya çıkaran bu anlatılar, olay ve kahraman odaklıdır. Bu sebeple bu metinler ya da anlatılardaki mekân ve zaman kavramları daha soyut ve göreceli bir şekilde karşımıza çıkar. Bu soyutluk ve görelelik, insan zihninin bilmediği bir durum ya da nesne karşısında takındığı *kutsallaştırma* ya da *korku* halidir. İnsanlık bilinmeyenden her zaman korkmuş ya da bilinmezliğin büyüğüne kendisini bir şekilde kaptırmış, zaman zaman bilmediği/tanımlayamadığı nesnelere kutsallaştırarak onları birer tabu haline getirmiş yahut onları kutsal kabul etmiştir. Bu sebeple *bilinmezlik* olgusunun zamanla dedikodu, söylenti ya da çeşitli rivayetlere zemin hazırlaması kaçınılmaz olmuştur.

Yaradılış öncesi ve sonrasında itibaren insan, bir bilinmezin içindedir ve gerek din gerek kültür ile bu bilinmezliğe karşı bir savaş halindedir. İnsanın bilme/öğrenme içgüdüsü, ilk başlarda onu dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korumaya yaramış olsa da, sonrasında bu içgüdü evrimleşerek günümüzde olumsuz bir anlam kazanan *dedikoduya* dönüşmüştür. Fakat halk arasında genel olarak olumsuz bir anlam ifade

⁴ *İnsan tüm canlılar gibi üç ekseninde var olur: bunlar eylem, zaman ve mekândır. Ancak zamanın algılanışı bilinci gerektirir. Çünkü ancak bilinç zamanın aktığını, geçmekte olduğunu dolayısıyla da varlığını fark eder* (Korad Birkiye, 2015). Bu sebeple 'Bir varmış bir yokmuş' ya da 'Evvel zaman içinde kalbur zaman içinde' gibi masallarda kullanılan başlangıç formelleri, içerisinde herhangi bir eylemi barındırmadığından, soyut ve mecazen büyük bir zaman dilimini kaplıyor ya da çok çok eski bir zamandan bahsediliyormuş hissini verir. Bu hissin oluşmasındaki en önemli nokta ise eylemsizlik halidir. Bu sebeple, eylem ne kadar yoğunlaşırsa zaman da o kadar kısa sürede akar gider. Selen Korad Birkiye'ye göre *günümüzün kentli insanına zamanın yetmemesi tam da bu yüzdendir. Tarım toplumlarında olduğu gibi mevsimsel döngüleri gözleyip bekleyerek akan bir zamanın, kentte koşturup duran insana yetişemeyen zamanı arasındaki fark inanılmayacak kadar büyüktür* (Korad Birkiye, 2015).

eden *dedikodu*, en az insanlığın tarihi kadar eski olup, farklı işlevleri ile süregelmiş bir kavramdır. Evrim teorisiyle birlikte ortaya atılan görüşlerden bir tanesi de, *dilimizin dünyayla ilgili bilgi paylaşımıyla zaman içinde evrildiği teoridir [...] Bu teoriye göre dilimiz dedikodu yapma aracı olarak evrilmiştir ve Homo sapiens her şeyden önce sosyal bir hayvandır, sosyal işbirliği hayatta kalma ve üreme için kritik öneme sahiptir* (Harari, 2015:36).

İnsan, var oluşu ve dili/iletişimi keşfetmesinden itibaren, kendini koruma ve hayatta kalmayı içgüdüsel bir hedef olarak belirlemiş, gelişimini de ona göre gerçekleştirmiştir. Kısacası dedikodu, basit bir söylenti olmaktan ziyade, sürekliliği olan işlevsel bir olgudur. Bu sebeple Harari, dedikoduyu günümüz basınının ilk örneği sayar ve toplumu bilgilendirerek insanları koruyan bir gazetecilik faaliyeti olarak görür (Harari, 2015:37). Dedikodu, günümüzde de bir iletişim aracıdır; zamanla farklı işlevleri de bünyesine ekleyerek -bilhassa statü kazandırma işlevi- evrilmeye devam etmektedir. Bu statü kazandırma meselesi, aynı zamanda kişi, olay yahut mekânları hayatta tutma ve onlara hayat verme görevi de görür. Antropologlar, dedikodunun grup çıkarlarının korunmasına yardımcı olan bir araç olduğunu söylerlerken (Gluckman, 1963:307-316; Haviland, 1977: 34) psikologlar ise onun bireysel çıkarlar adına kullanıldığından dem vururlar (McAndrew ve Milenkovic 2002:1064-1082; URL-1). Gurup çıkarları yahut kişisel çıkarlar, bir olgunun, topluluğun ya da kültürün devam ettirilmesini ya da tehdit olarak görülen her şeyin diskalifiye edilmesini amaçlayabilir. Bu çıkarları korumak ya da yıkmak adına ortaya atılan dedikodular, toplumsal bir algı oluşturarak bu süreci kontrol eder. Çünkü dedikodunun özünde, iyi ya da kötü anlamda -sözlü olmasa da- bir tekrar vardır. Bu tekrarlar anlatılar, rivayetler, söylentiler hatta örf ve adetler vasıtasıyla hayata tutunarak varlıklarını sürdürürler. Günümüzde başkalarını çekiştirmek anlamını taşıyan dedikodu, evrimsel ve tarihsel bağlamda düşünüldüğünde ise birçok kavramı içine alabilecek bir olgudur. Çünkü *tekrar* -döngüsellik- ve *harekete geçirme* özellikleriyle, söz ve hareketi de bünyesinde bulundurur. Bu sebeple sadece söz ile yapılmayan, yer yer sembol ve simgelerle insanların aklına bir olayı ya da rivayeti getiren, edimsel ve sembolik bir kavramdır.

Sosyolojik bir konu olan statü ve roller meselesi ise, sadece insanlara ait makam, mevki ve rolleri belirleyen kavramlar olmayıp, zaman ve mekâna da statü kazandırabilirler. Rönesans, Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi veya İstanbul'un Fethi sonrasında gelen Osmanlı'nın yükselişi gibi dönemler, bazı milletler için *altın çağ* olarak kabul edilirken; katedral, şato, saray, cami ve türbe gibi yapılar ise, içerisinde yaşadığımız ev ve mahallelerden farklı veya kutsal kabul edilerek, toplumsal algıların da etkisiyle birer statü kazanırlar. Aynı zamanda bu dönem ve mekânlar, toplumların tarihi, sosyolojik, kültürel vb. gelişimlerini gösterirken; arınma ve yönetmenin mekânlaştırılmasıyla, dini ve siyasi rollere de bürünürler. Bu değer/değersizlik altında yatan sebep, muhakkak ki statüyü belirleyen toplumsal algı ve inanışlardır. Fakat bu algı ve inanışların altında yatan ve halk arasında yayılmasını sağlayan ise,

olumlu ve olumsuz yönleri ile *dedikodudur*. Kısacası bir nesne, kişi yahut mekânı statü sahibi yapmak, onu hayatta tutarak gerek kutsallaştırma gerekse tabulaştırma ile sosyal kontrolü sağlama rolünü kişi, nesne ve mekânlara vermektir.

Konumuz gereği odak noktamız olan *mekân* kavramı, bir konum belirtmek/belirlemekten çok daha derin anlam ve görevlere sahiptir. Mekânın statüsü belirlenirken, orada yaşamış kişilerin, yaşanmış olayların sıradan hadiseler ve kişiler olmaması, mekânı diğer yerler içinden çekerek, kozmik bir alan oluşturur ve mekânı merkeze oturtur. Burada Eliade'nin, *dünyanın merkezi olarak kabul edilen tüm kent, tapınak veya saraylar, eski bir imgenin, keyfe göre arttırılan yansımalarından ibarettir [...] Kozmolojinin karşılığı olan insanın yaradılışı, aynı şekilde merkezî bir noktada, Dünyanın Merkezi'nde meydana gelmiştir* (Eliade, 2017:54) tarzındaki ifadeleri, merkezin kutsallığı ile birlikte *merkez simgeciliği* ve *merkez ritüeli* kavramlarını akla getirir. Bu mekânların kutsallığa ulaşmasında, kitleleri etkileyecek olağanüstü bir olay, akabinde de olaylara şahitlik edecek bir veya birkaç kişinin varlığına ihtiyaç duyulur (Burada şahitten kasıt anlatıcıdır). Diğer önemli bir nokta ise, oradaki kutsal yahut olağanüstü diye kabul edilen olayın, unutturulmak istenmemesidir ve bu kutsal kabul edilen olay ya da hikayeler, dedikodular vasıtasıyla kendini mekânlaştırır ve mekân, olayların gerçek dünyadaki -orta dünyada⁵- kendilerine yer bulmaya çalışması ya da somutlaştırılmasıdır. Kutsal mekân tabiri Eliade'nin deyimiyle, mekâna bir sınır çizerek, onu çevresindeki kutsal olmayan mekândan soyutlayarak kutsamış olan ilksel hiyarofaninin yinelemesi düşüncesi üzerine kuruludur (Eliade, 2014: 356). Buradaki yineleme hareketi, olayı tekrar etme ve unutulmasını engellemek anlamını taşımaktadır.

Dedikodunun -tekrar edilmesi dolayısıyla- hayatta tutucu/hayat verici görevi ile birlikte olay, mekânlaşır ve sonrasında kendisini ibadet, ritüel⁶ gibi kavramlar eşliğinde belli aralıklarla tekrarlar. Beddua ya da iyi dilekler de (alkış ve kargışlar), Tanrıyla kul arasında yapılan -tek taraflı- bir çekiştirme yahut Tanrı nazarında bir kulu veya kulları statüleştirme ya da statülendirme girişimidir. Bu sebeple ibadetler, ritüeller ve edilen dualar bir çeşit *edimsel dedikodu* özelliği göstermektedir. Çünkü beddua ya da dua edilirken, sözle birlikte eller havaya açılır ve beden dili de devreye girer.

⁵ Yeryüzü yukarıya göre alt, alta göre üst sayılmaktadır. Gerçek dünyanın "ara" durumu eski Hint-Avrupa geleneklerinde de görülür. Bu geleneklerde "Orta Dünya", "orta", "gök ve yer arasındaki mekân" gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Orta Dünyanın "ara" durumu, Kül Tigin anısına dikilen yazıtta da görülür: "*Yukarıda mavi gök, aşağıda boz toprak yaratıldığında onların arasında insan nesli yaratıldı* (Lvova vd., 2013:121).

⁶ Bu yönüyle ritüeller, yalnızca var olanları anlatan ritmik hareketler değildirler. Daha önemlisi dile getiricilik özellikleridir. Ancak törenlerin dile getiricilik özellikleri, sadece onların belirli bir düzen içinde yapılmalarındandır. Belirli kalıplar içinde ve tekrar edilme özellikleri nedeniyle kolay kolay değişmezler veya dar sınırlar içerisinde küçük değişikliklere uğrarlar. *Törenler, doğaçlama ve anlık hareketlerle şekillenmezler* (Karaman, 2010: 227-236).

Beddua ya da duanın arkadan edilmesi, olayın gizli tarafı iken, dua ya da bedduanın tutması ise edimsel tarafını simgeler ve iletişim döngüsü de tamamlanmış olur. Aynı durum, yağmur duaları ve hasatın verimli geçmesi için yapılan uygulamalar için de geçerlidir.

Bu sebeple ibadetlerin tekrarı, özünde hareket ve kelamla kutsal bilgi akışının devamını sağlamak, yer yer ahiret hayatı/öbür dünya için çalışmak ve dünyadaki kötülüklerden korunmak anlamını da taşır. Burada insanın Tanrı'yla edimsel olarak iletişime geçmesi bizlere, '*Dedikodu sadece söz ile mi yapılır?*' sorusunu sordurur.

İnsanın kendisine hayatta anlam araması, bir yerde kendini belli bir statüye kavuşturma çabasıdır. Kur'an'da, insanın birçok canlıdan üstün yaratıldığı birden fazla ayette geçerken; Hristiyanlıkta insanın günahkâr doğduğu inancı ise, insana doğumundan itibaren bir statü ve statüsüzlük kazandırmıştır. Bu sebeple insanın dünyadaki anlamı ve statüsünü ortaya koyulur. *Dedikodu/söylenti, mekân ve statü* kavramları, insanı ve onun dünyasını anlamak adına seçilmiş kavramlar olup, bu kavramların da insanın gelişimiyle birlikte yeni anlamlara büründüğünü söylemek güç değildir. Bu üç kavram ve onların evrimi üzerinden, dünyaya ve insanlığa katılan yeni anlamlar ve olgular farklı açılardan ele alınacak ve buradan hareketle *dedikodu* denilen doğru, yanlış yahut abartılı olayların kulaktan kulağa aktarılarak toplumsal algıların oluşumunda nasıl bir etkiye sahip oldukları, mekânların statü kazanmaları ve kaybetmeleri bağlamında ele alınıp yorumlanmaya çalışılacaktır.

Dedikodunun Tarihi, İlahi Dedikoducular ve Dedikodu

Dedikodu denildiğinde güncel anlamıyla insanların aklına, bir kişi ya da topluluğun arkasından söylenmiş kötü ve aşağılayıcı sözler ve bununla beraber kişi ya da kişileri bastırma ve aşağılama çabaları gelir. Dedikodunun olumsuz bir algıya bürünmesi, TDK'nın sözlüğünde de, "Başkalarını çekiştirmek ya da kınamak üzere yapılan konuşma" şeklinde kendini gösterir (1998: 536). Fakat yukarıda bahsettiğimiz üzere dedikodu, neredeyse insanlığın tarihi kadar eski bir kavram olup, hayatta kalma ve sosyalleşme/örgütlenme içgüdüsünün dile yansımalarıdır ve zamanla bu kavram genişleyip, günümüz modern dünyasında da farklı anlamlar kazanmıştır. Dedikodu kelimesinin her dilde eş ya da yakın anlamlı karşılığı bulunmakla beraber, Türkçedeki eş anlamları; *söylenti, gıybet, kov* gibi sözcüklerdir ve kelimenin etimolojik kökeni, *dedi* ve *koydu* kelimelerinin birleşmeleri sonucu, *dediko(y)du* olarak gösterilmektedir (Gülensoy, 2007: 271). İngilizce karşılığı olan ve özellikle dikkat çekmek istediğimiz *gossip*⁷

⁷ Karen Adkins, *Gossip Epistemology and Power Knowledge Underground* isimli çalışmasında dedikodunun tarihsel sürecinden şu şekilde bahseder: *Tarihsel dedikodu, bir eylem kadar bir kişidir (kimliktir). "Godsibbe" veya tanrı-kardeş, sadece sıradan bir aile yakınlığı beyanı değildir; doğal ve vaftiz sponsorluğunu üstlenen bir role sahiptir. Tanrısal dedikodular, on birinci yüzyıla dayanan İngilizce ortaçağ metinlerinde mevcuttur ve dedikoduların rolleri çok çeşitliydi: kadınların doğumlarına yardım etmekten, iyileştirmeye; vaftiz ebeveyni olmaktan,*

kelimesinin, tanrısallık, tanrıya yakın olma anlamına gelen god – sibb’ den türediği ifade edilmiştir: *Vaftiz annesi anlamına da gelen bu kelime, zaman içerisinde dinsel anlamını kaybetmiş ve ‘kadın arkadaşı’, ‘dost’, ‘sırdaş’ gibi anlamlar kazanmıştır. 16. yüzyıl İngiltere’sinde kadının doğumu sırasında ona yardım eden ve aynı zamanda vaftiz annesi olan kadınlar “gossip” yani ‘sırdaş, dost’ olarak adlandırılmışlardır (URL-2). Dedikodunun Arapça karşılığı olan ve dilimizde de sıkça kullandığımız gıybet ise, -ğyb kökünden gelen -ğiyāb; ortada görünmeme, kaybolma, göz önünde bulunmama kelimesinden türemiştir (Parlatır, 2011:509). Buradan anlaşılacağı üzere dedikodu, başta kutsal ve samimiyeti temsil ederken, zamanla eski anlamını kaybetmiş ve sıradan insanın dünyasına samimiyetsiz bir davranış şekli olarak girmiştir. Gaybdan gelmek, gaybdan haber almak, yalnızca bilinmezi ve korkuyu temsil etmemek de, aynı zamanda ilahi bir mesaj niteliği de taşımaktadır. Bu sebeple Tanrı ve Peygamber arasındaki konuşmalar yani inen ayetler⁸ de bir çeşit dedikodu örneğidir. Fakat dedikodunun içi boş ve asılsıza yakın anlamını kazanması, on altıncı yüzyıl ve sonrasında olacağından, Tanrı kelâmı, menkıbe, dedikodu, efsane, rivayet gibi kavramların ayrılmasında ilahi referanslar esas alınmış ve inandırıcılığı arttırılmıştır. Günümüzde ise bu ilahi dedikoduculuk görevini din adamları yerine getirmekte, Tanrı buyruğunu, kutsal kitaplar vasıtasıyla yahut menkıbelerle insanlığa yeniden hatırlatmaktadır. Mekânsal bağlamda bir örnek verecek olursak; kaynağı belli olmayan fakat hadis kaynaklarında geçen Hz. Peygamberin İstanbul’un fethine ve fethedecek komutana dair yaptığı övgü, İstanbul’un fethine kaynaklık eden unsurlardan bir tanesi olmuş ve bu hadis İstanbul şehrine bir statü kazandırmıştır.*

Diğer bir ilahi dedikocu ise Şamandır. *Şaman dininin ayin ve törenlerini yapan, ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden adama umumiyetle Türk kavimlerinde kam denir (İnan, 1986:72). Kültür ve coğrafya farklılıklarına rağmen özünde bir çok ortaklık barındıran Şamanizm, çok geniş bir alanda kendine yer bulmuştur. Özünde ruhlarla iletişimi barındıran Şamanizm’in ilahi dedikoducuları Şamanlardır.⁹ Şamanların kurdukları iletişim ağı yahut sırası, din adamları ve peygamberler gibi, kutsaldan sıradana inişi temsil eder ve bu kişiler, bu inişteki bir nevi tampon bölgeyi oluştururlar. Bu*

çocuğa isim vermeye kadar bir çok rolü vardı. Kelime, fiil biçiminde ancak on altıncı yüzyılda ortaya çıkar ve bu ilişkiler o zaman için yasal ve zamanla genişledi (2017: 22).

⁸ Dediler ki: *Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça, yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça, yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe, yahut Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmediğçe, yahut altından bir evin olmadıkça, ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmediğçe göğe çıktığına da inanacak değiliz.” De ki: “Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak resul olarak gönderilen bir beşerim” (İsrâ Sûresinin 90,91,92,93. ayetleri).*

⁹ *Şamanlar bir ‘yaşam ağı’nın varlığına inanırlar, bunun içindeki her sev birbirine bağımlı ve birbirleriyle ilişkilidir. Farklı boyutlar, güçler, ve evrenin varlıkları arasında bir neden-sonuç ilişkisi vardır. İnuit şamanları şifa verirken göksel mesajlar taşıyan hayali bir kuş formu var olduğunu kabul ederler (Tedlock, 2016: 36).*

sebeple sembolik bağlamda baktığımızda kutsal kişilerin bedenleri de birer mekân görevi görmektedir. Bu konuya verilecek en güzel örnek, günahkâr bedenler arasından ayrılmış, merkez konumunda olup, çarpmıha gerilen İsa Mesih'in acı çeken kutsal bedenidir. Bu imge, olayın mekânlaştırılması olup, *simgesel ve edimsel* dedikodu bölümünde detaylı işlenecektir.

Modern bağlamda ise günümüzün dedikoducuları, reklam sektörü ve basın-yayın organlarıdır. Kişi, ürün ve mekânların statü kazanması ya da kaybetmesi adına yapılan dedikodu, reklam adını almakta ve teknolojinin de etkisiyle büyük toplulukların algılarını yönetmektedir. Basın-yayın organları ise televizyon, internet, radyo gibi iletişim araçları üzerinden insanlığa sınırsız bir bilgi akışı sunmaktadır.

Dedikodunun birçok yan ya da eşanlama sahip olması, özellikle *söylenti* (rumour) kelimesi ile karıştırılmasına sebep olmuştur. Bu iki kelime arasındaki farkı ortaya koyan yerli ve yabancı birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte, Gluckman, Rosnow ve Foster gibi isimlerin çalışmaları bir nevi kaynak niteliği taşımaktadır. Dedikodu ve söylenti (Gossip-Rumour) kelimeleri arasındaki farka, Rosnow ve Foster, 2005 tarihli *Rumor and Gossip Research* adlı makalelerinde kısaca yer verirler. Söylenti ve dedikodu kavramlarına olan ilgi ve popüleritenin asla azalmadığını, fakat 2. Dünya Savaşı'na kadar bu kavramlar hakkında detaylı çalışmaların yapılmadığını belirten yazarlar, savaş sırasındaki moral ve motivasyon düşürme, gereksiz alarm yayma ve umut arttırma/yıkma söylentilerinin bir güvenlik endişesine sebep olduğunu ve araştırmaların bu sebepten ötürü başladığını söylerler. Sonrasında ise, kendilerine ait farklı işlev ve anlamlara sahip bu iki kelime arasındaki tanımları, bilhassa Rosnow şöyle yapar: *Söylentiler, dünyanın nasıl işlediğine dair özel hipotezler veya daha spesifik olarak, endişelerimiz ve belirsizliklerle başa çıkmamıza yardımcı olmanın mantıklı yolları olarak tanımlanmış bir kamu iletişimi biçimiyken; dedikodular ise, genellikle ortak bir geçmişi veya ortak çıkarları olan insanlar arasında geçtiği için, bu konuda 'içsel bir daireselliğe' sahip olma eğilimindedir. Popüler kullanım dedikoduları, 'küçük konuşma' veya 'boş konuşma' olarak karşımıza çıkarken önemsiz ve amaçsızdırlar* (Rosnow, 1991; 1988).

Biz konumuz gereği bu iki sözcük arasındaki fark üzerinde durmayacak, yakın anlamlar içermeleri, yakın işlevlere sahip olmaları ve özellikle de konuşma dilinde birbirlerinin yerine kullanılmaları nedeniyle birbirinden ayrı düşünmeksizin mekânların statü kazanmaları ya da kaybetmeleri üzerindeki etkilerini ele alacağız. Dedikodu olgusu yukarıda da bahsedildiği üzere, farklı dillerde farklı anlamlara gelmiş, fakat günümüzde hemen hemen tüm dillerde ortak bir anlam zeminine oturmuştur. Her ne kadar dedikodu, olumsuz anlamı ile akla gelse de, bu günlere kadar varlığını sürdürmesindeki en büyük sebep, şüphesiz çok yönlü ve işlevsel olmasıdır. Westcott'a göre (2012: 91) dedikodunun altı işlevi vardır; *insanların kötü duruma düşmelerinden alınan zevk, bilgiye sahip olma gücü, duyguların uyarılması (cinsellik, hırs, vb.), katarsis, gizemi çözmeye ve öğrenmenin verdiği*

eğlenceli durum. Bu altı işlevden her biri, bireysel ya da toplumsal tatminle birlikte, bilgiden kaynaklı güven hissi, arınma ve yaşam arzusunu kişilere verir. Bireyin, yargısını tüm topluma dayatmak istemesi veya toplumun bireyler üzerinde yaratamadığı etkiyi dedikodular vasıtasıyla dışlayarak/yücelterek yapması, dedikoduların birey ya da toplum odaklı olabileceği gibi, bir sosyal kontrol mekanizması görevi olduğunu da gösterir. Bu durumun dolaylı açıklamasını Gluckman, Amerika'daki Makah kabilesini baz alarak yazdığı *Gossip and Scandal* (1963) adlı makalesinde, çıkardığı şu sonuçlarla açıklar ve konuyu daha geniş açıdan ele almamıza yardımcı olur. Dedikodu ve skandala her zaman ve her yerde neden ihtiyaç duyulup rağbet gösterildiğini anlamaya çalışan Gluckman, bunların yakın sosyal çevrelerce yapılan bir beğendirme çabası olduğu üzerinde durur ve bu olguların yaratıldığı ortamda, ortamın dışında kasten bırakılan kişilere dikkat çeker. Yalnızca belirli insanların, belirli insanlar hakkında dedikodu yapma hakkına sahip olduğunu söyleyerek, dedikodunun kişi ya da guruplara verilen bir ayrıcalık olduğuna dikkat çeker. Dolayısıyla dedikodu hakları, belirli bir gurubun ya da kişinin, kendisini diğerlerinden soyutlaması anlamını taşıyan bir statü/statüsüzlük kazandırma girişimidir. Bir kişi ya da gurubu yabancılaştırmanın ya da soyutlamanın en iyi ve kolay yolu, onun dedikodusunu yapmaktır. Diğer taraftan, eğer bir adam dedikoduya katılmaz yahut bir skandala karşı tepkisiz kalırsa, ilişkiye taraf olmadığını göstererek, yabancılığını ilan eder.

Dedikodu, bir paradoks (yapılması hoş değil ama yapılıyor) olarak görülmesine rağmen, varlığını hala sürdürüyor olması, onun dönüşen, dolayısıyla adaptif bir olgu olduğu gerçeği ile bizleri yüzleştirir. Bu paradoksal ve devingen yapı, yukarıda da bahsedildiği üzere, dairesel bir şekilde kendini gösterir. Bu dairesellik, geçmişte ya da günümüzde düşünüldüğünde, birbirini besleyen en az iki olgunun, sürekli olarak etkileşimi şeklinde ifade edilir ve bilhassa arketipsel bir kalıp olarak da karşımıza çıkan *çember, daire arketipi* dünyadaki sürekliliği ve canlılığı anlatan en iyi görsellerden ve simgesel anlatımın da en güçlü örneklerinden biri kabul edilir. Canlılığın ve hayatın devamını sağlayan olgulardan biri olan dedikodu yahut söylenti kavramları (yukarıda iki kelimeyi eşanlamda kullanacağımızı söylemiştik), işlevleri itibarıyla, hayat ve hayatla ilgili düzenlemeleri bünyesinde barındırır. Türkçede dedikodu yapmak kelimesine karşılık, *fiskos yapmak* deyimi sıklıkla kullanılır. Fiskos, anlam itibarıyla, yuvarlak küçük masadır. İletişim yahut kendini ifade etme ihtiyacının, insanlık tarihi kadar eski olduğu söylemiştik, fakat asıl beklenti, iletişim sonucundaki alınan dönütler ve uygulanan yaptırımlardır. Çünkü dedikodu, her eylem gibi, sonuç odaklı bir olgudur ve karşılıklı konuşmanın sonuçsuz kalması pek etkili olmayacak, işlevsellik devre dışı kalacaktır.

Bu sebeple hareket ve simgeler üzerinden yapılan iletişimi biz, *edimsel/symbolik dedikodu* adı altında inceleyecek, beden dili ve beden folklorunun da dedikodu ile ilişkisi üzerinde durarak, günümüzdeki örneklerini değişim ve dönüşümler üzerinden vermeye çalışacağız.

Simgesel ve Edimsel Dedikodu

Çalışma boyunca, dedikodunun günümüzdeki anlamı dışında tarihsel geçmişinden bahsederek sadece söz ile yapılmadığından, büyük bir iletişim ağı olduğundan ve modern anlamda da varlığını, farklı kavramlar ve sektörler vasıtası ile devam ettirdiğinden bahsettik. Söz dışında kalan ve diğer iletişim şekillerini oluşturan hareket, simge, sembol, örf, adet, ritüel, alkış, kargış, ibadet ve reklamlar da kişi ya da toplum algılarını değiştirmeleri, bir olayı hatırlatmaları, kutsal yahut profan iletişim şekillerini barındırmaları sebebiyle *simgesel* ve *edimsel* dedikodu kategorileri içinde değerlendirilebilir ve örgütsel iletişime örnek gösterilebilirler. Edimsel dedikodu kavramı özünde hareket ve sözü barındırır. Bu durumun en güzel örnekleri, Tanrı ile geçilen iletişim sonucu yapılan ibadet, ritüel, alkış, kargış, örf ve âdetlerdir. Alkış ve kargışlar, genellikle beden dilinin de kullanıldığı (bela okunduğunda, iki elin baş hizasına paralel bir şekilde kaldırılarak ileriye doğru hızlı bir şekilde aynı anda hareket ettirilmesi ya da avuçların açılıp dua edilmesi), diğer kulun iyiliği ya da kötülüğü hakkında Tanrı ile yapılan dedikodulardır ve özünde statüsüzleştirme ya da statülendirmeyi amaçlar. İbadet ve ritüeller ise, kutsallıkları ve süreklilikleri itibarıyla döngüselligi temsil ederken, Tanrı ile geçilen edimsel bir iletişim şeklidir. İbadetin ve ritüelin özünde, kişinin ya da toplumun bekâsı ve iyiliği yatar. Belirli kutsal hareketlerle ve sözlerle, kişi kendi dedikodusunu Tanrısı ile yapar ve kendisi için bir statü talep eder. Örf ve âdetler ise, toplumların kendi aralarında yaptığı yazısız kanunlar olup, en önemli örgütsel iletişim şekillerindedir. Örf ve âdetler birer söylenti/dedikodu olup öğrenilir ve nesilden nesile aktarılırlar. Herhangi bir olay karşısında takınılacak kültürel tavrı, *bizde âdet böyledir* denilerek örf ve âdetler belirler.

Simgesel dedikodu kavramını açıklamamız gerekirse, çarmıha gerilmiş İsa Mesih'i¹⁰ örnek gösterebiliriz. Çarmıh/hac imgesi, İsa'nın acılarını, kutsallığını ve doğrudan göğe çekilme hadisesini akla getirir ve sözsüz bir iletişim örneğidir. Simgesel dedikodular kutsal çağrıştıran imgeler üzerinden yapıldığı gibi, günümüzde kullanılan anahtarlık, postkart, tişört vb. nesnelere üzerinden de yapılabilir. Mesela, Eyfel Kulesi şeklindeki bir anahtarlık, doğrudan Paris şehrini akla getirir ve Paris'e yani mekâna bir statü kazandırır, sonucunda ise Paris turist çeker. Bu durum diğer dünya şehirleri ve kutsal yerlerin sembolleri için de geçerlidir. Bu sebeple dedikodunun geldiği son nokta, reklam sektörü olup, günümüzdeki iletişim şekilleri de son derece çeşitlidir.

¹⁰ *Mesih'in bedenine duyulan inanç ve bağlılığın bedenini yüksek bir mertebeye yükseltmesine katkısı oldu; bunlar onu tarihin bir konusu haline getirdi. "Etin gerçekliğinde kendini ifşa eden, Mesih'in yenilen bedeni. Bedenleri allak bullak eden, kurtaran ekmek." Kelam'ın ve Et'in buluşması olan, ete kemiğe bürünmüş Oğul'un yücelmiş bedeni. Yeniden Dirilen Mesih'in muzaffer bedeni. Her yere yayılan haçıyla, insanların kurtuluşu için kurban edilene hatırlatan, Çarmıh'taki Mesih'in yaralı bedeni. Büyük azizler ordusunun paramparça bedenleri. Son Yargı Günü'nde, seçilmişlerin muhteşem bedenleri* (Corbin vd., 2007:17).

Dünyanın Geometrik Şekli ve Mekânsal İşlevi

Yaşanan her olayın bir zamana olduğu gibi, belirli ya da belirsiz bir mekâna da ihtiyacı vardır. İçerisinde yaşadığımız dünya, yaşam ve yaşamın devamını sağlayacak sistemlere sahip en büyük mekân yani makrokozmozdur. Dünya, gerek bizlere ev sahipliği yapması, gerek içerisindeki sistemi muhafaza etmesi ile yaşamın devamlılığı açısından önem teşkil eder. Fakat ilkel insanın dünyayı algılayış şekli ve doğa ile münasebeti mistik bir konu olmasına rağmen, dünyayı konumlandırma /statülendirme açısından da önemli bir yer tutar. Dünya ve yaratılış ile ilgili anlatıların çoğu sözlü kültür dönemine aittir. *Sözün gücüne ve üstünlüğüne inanılan bu dönemde, kelimelerin sesle sınırlandırılması, anlatım biçiminin yanı sıra düşünme sürecini de etkiler* (Ong, 2014:48). Sonuçta dünyayı basit bir mekân olmaktan çıkarıp ona bir statü veren olaylar, farklı toplumların anlatılarında gizlidir. Konumuz gereği ilk olarak dünyayı bir bütün olarak düşünüp, şeklini baz alan uygulama ve anlatılar üzerinde duracak, sonrasında ise, bilhassa yaratılışa dair anlatılar üzerinden dünyanın mekânsal işlevini yorumlayıp açıklamaya çalışacağız.

Dünyanın yuvarlağa yakın bir şekil -geoid- oluşu, basit bir geometrik şekilden ziyade, hududu çizilmiş güvenli bir bölgeyi yani yaşam alanını sembolize eder. Bu yuvarlaklık algısını felsefi bağlamda düşündüğümüzde, kare, üçgen gibi net köşeleri olmayan bu şeklin içinde karışımlar, heterojen bir yapıya bürünür, net ve katı kuralları/şekilleri bünyesinde barındıramaz. Bachelard, *Mekânın Poetikası* adlı eserinde yuvarlağın fenomenolojisini yaparken, *yuvarlaklık şekilsizliktir* çıkarımına ulaşır ve yuvarlak içindeki oluşumun binlerce biçime sahip olduğunu fakat varlığın hiçbir dağılmaya uğramadığını da söyler (Bachelard, 2017:286). Bu görüş önemlidir, çünkü dünya içindeki tarihsel ve kültürel olaylar da, dünyanın şekli gibi yuvarlaktır ve dairesel bir şekilde kendilerini tekrar ederler. Eliade, *Ebedî Dönüş Miti* adlı eserinde, belirli aralıklarla tekrarlanan bayram, ayın ve törenlerin, olaylarla birlikte kozmogoninin bir yinelemesi olduğunu söyler (2017: 68). Keza tarihin tekerrürden ibaret olduğu da sıklıkla dile getirilen bir gerçektir. Dünyamızı, yuvarlak şekli baz alıp bu görüşler etrafında anlamlandırmaya çalıştığımızda, kültürel ya da coğrafi anlamda heterojen¹¹ ve senkretik bir yapının karşımıza çıktığını görürüz.

Bulduğumuz galakside bizden başka bir gezegende hayat olup olmadığını bilmemekle birlikte, bizi içine alan bu gezegenin şekli, şüphesiz birçok inancın da tezahürü yahut sembolü olmuştur. Dünyanın şekliyle bağdaştırdığımız hudud çizme meselesi, mekânlar arasına sınır koymak ve korunmak anlamını taşır. Eliade'nin verdiği bir örnekte, Hindistan'ın kuzeyinde, salgın hastalık dönemlerinde, şehrin etrafına bir daire çizildiği ve bu dairenin hastalık cinlerinin şehre girmesine engel olduğu söylenir. Pek çok büyüsel-dinsel ritüelde önemli bir yere sahip olan 'sihirli daire'nin

¹¹ Yin-Yang sembolüyle anlatılmaya çalışılan, her iyinin içinde bir kötü; her kötünün içinde bir iyi olduğu düşüncesi de, heterojen dağılışı temsil etmektedir.

öncelikli amacı, birbirinden farklı iki mekân arasına bir sınır koymaktır. (Eliade, 2014: 359). Şehirleri surlarla çevirmek ya da bahçe ve evlerin etrafına çit çekmek, askeri ve mülkiyet ile ilgili olsa da, bu uygulamanın büyüsel bir savunma aracı olduğu da bilinmektedir. Başka bir örnek ise, Hz. Muhammed'in cinlerle olan sohbeti sırasında, İbn Mes'ûd'u bir daire içerisine aldığı rivayetidir: "*Zeylaî ve İbnü't-Türkmânî, İbn Mes'ûd'dan gelen birbirinden farklı bu iki rivayeti, İbn Mes'ûd'un o gece Hz. Peygamber'in beraberinde bulunduğunu fakat Hz. Peygamber'in onu bir daire içerisine oturtup dairenin dışına çıkmamasını tenbihlediği için Rasûlüllah'ın cinlerle konuşması esnasında yanında bulunmadığını söyleyerek uzlaştırırlar.*" (Yazıcı, 2018). Peygamber, daire içine aldığı İbn Mes'ûd'u cinlerden korumuş ve ona güvenli bir alan oluşturmuştur. Her iki örnekte de çizilen daire dışında kalan mekân ya da kişiler *öteki* konumunda olup, diğerlerinden farklı bir yerde oldukları için sembolik bir şekilde statüleri belirlenmiştir. Farklı inançların mekânı şekle sokarak kutsamaları ve güvenli bölgeyi daire şekliyle sembolize etmeleri, bizi yaşam kaynağı ve evimiz olan dünyanın şekline götürür. Yukarıda da söylediğimiz gibi, basit bir geometrik şekilden ziyade, biçim verilmiş ve kutsallık kazanmış bir mekân tezahürü karşımıza çıkar.

Dünyanın ve insanlığın ortaya çıkışı, *dünya* mekânında gerçekleşmesi ve *dünya* mekânını oluşturması sebebiyle, insanlık adına başlı başına bir önem teşkil eder. Çünkü zaman ve mekân, insan ve onun bilinci/hareketi ile anlamlıdır. İlk insanın bulunduğu çevreyi anlamaya çalışıp, nereden geldiği ve nereye gideceği konusundaki düşüncelerinin meyvesi, belki de dünyanın ve kendisinin yaratılışına dair sorduğu soruların sonucundaki hikayeleriydi. İçinde yaşadığı dünya/doğa, ona birtakım ipuçları sunmakla birlikte, inancının şekillenmesine de yardımcı oldu. Bunun sonucunda, evrenin yaratılışı, insanın yaratılışı, cennetten kovulma vb. konular altında birçok anlatı gelişti ve yayıldı. Yaratılış hikayelerinin temelinde, insanın dünyadaki yeri ve amacından bahsedilmekle birlikte, bu durum insanla anlam kazanan dünyanın mekânsal işlevinden ve amacından da bahseder. Simgesel bir dedikodu örneği olarak *elma*, doğrudan akla cennetten kovulma hikayesini getirir. Ceza olarak dünyaya gönderilen insan için burası, acının ve yalanın - dünyanın faniliği ve geçiciliği itibariyle- mekânıdır ve insan için böyle bir anlama sahiptir. Bu sebeple dünya gerçekliğinden kaçmaya çalışan insanın zihninde bir de *soyut mekân* vardır ve insan, *soyut mekân* vasıtasıyla bir statüye ulaşır. Hz. Muhammed'in Mirâc'a çıkması, İsa'nın göğe yükselmesi, tasavvufta insan-ı kâmile ulaşmak ve âşıkların rüyalarında bade içmeleri, *soyut mekânlara* ve bu *soyut mekânlarda statülenmeye* birer örnektir.

Halk Anlatıları ve Dini Metinlerde Mekânın Statüsü/Bedenin Mekânlaştırılması

Yaratılıştan sonra, ana mekân olan *dünya* içerisinde de, ilk yaratıldığına inanılan yerler, din ve inançların ilk ortaya çıktığı bölgeler, önemli kişilerin mezarlarının olduğu ya da önemli zâtların yaşadığına inanılan mekânlar zamanla kutsallık kazanmış, bu mekânlar birer *merkez*

görevi görmüş ve sembolik olarak buraların *dünyanın merkezinde* oldukları kabul edilmiştir. Bu mekânların ortaya çıkışı, ana merkez olan dünyayı mikrolaştırmak, kısacası toplumların kendi dünyalarını ve inançlarını yaratmaları çabasının sonucudur.

Yaşadığı yeri benimseyen ve onu merkezi kabul eden herhangi bir bölgenin insanı için diğer bölgeler dışarıda kalacak ve istemsiz bir şekilde diğer bölgeleri reddedip, kendi kutsalını bu mekânda oluşturacak ve kendi mekânı ile diğer coğrafyalar arasında bir karşıtlık kuracaktır. Burada asıl göze çarpan, *mekânsal karşıtlık* ve *kutsalın sabitlenmesi* meselesidir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi mekân, kutsalı bedenleştirir ve somut olması itibarıyla inancı yahut olayı canlı tutar. Mekâna bir anlam yüklenmesi, aynı zamanda oraya hayat verme, orada yatan kişiyi ya da olan olayı yaşatma çabasıdır. Bu konuda Eliade'nin, "*Gerçekten de, dindar insan için mekân homojen değildir; mekânın bazı parçaları niteliksel olarak farklıdır; bir de, kutsal olmayan ve bu nedenle, yapı, biçim ve anlam barındırmayan bir mekân vardır. [...] Mekânın homojen olmayışına ilişkin dinsel deneyim, dünyanın kuruluşu ile kıyaslayabileceğimiz başlangıçsal bir ilk deneyimdir. Dünyanın oluşmasını mümkün kılan şey, sabit noktayı, yani gelecekteki tüm yönelimlerin ana eksenini ortaya çıkardığından dolayı mekânda meydana gelen kırılmadır. [...] Kutsalın tezahürü mutlak bir sabit noktayı, bir merkezi açığa vurur. [...] Dindar insanın evini daima "dünyanın merkezinde" sabitlemeye çalışmasının nedeni budur. Şayet dünya yaşanılacak bir yer olacaksa, inşa edilmelidir.* (Eliade, 2016:37) tarzındaki görüşleri, merkez simgeciliğine vurgu yapmakla birlikte, insanın kendi mekânı dışındaki mekânları ötekileştirme, bölgesine anlam yükleme/statüleştirme, ruhen ve fiziken mekânı yaşanılacak hâle getirme çabasının dini boyutunu bizlere gösterir. Kişi/toplumların, mekânlarına yükledikleri ya da kendilerine verildiğine inandıkları bu kutsallığı kanıtlama işlemleri, anlatılar sayesinde olacak ve bu durum kutsalın ilanı sayılacaktır.

Dünya, gerçeklerin mekânıdır ve dünyadaki soyut ya da kutsal olan her şey, kendisine somut bir şekilde yer bulmuştur. Kutsal mekânlar dışında, bilhassa statüsüz ve korkulan yerler olarak bilinen eski ve metruk evler, değirmenler, incir ağaçlarının altı/çevresi gibi mekânlar tekinsiz yerler¹² olarak bilinir ve buralarda insandışı varlıkların yaşadığına inanılır. Diğer varlıkların yaşam alanı ile kendi yaşam alanını ayırmaya çalışan insan, zinde tekinsiz mekân algısını oluşturmuş olabilir. Aksi takdirde *Orta Dünyanın diğer varlıklarının (insanlar) ruhlarla oyuna girişme denemesi kötü sonuçlar getirebilir* (Lvova vd., 2013: 152). Nasıl ki önemli görülen kişilerin türbeleri, evleri ya da yaşadıkları yerler kutsallaştırılıp bir statü kazanmışsa, korkulan ya da insandışı varlıkların yaşadıklarına inanılan yerler de bir statüsüzlüğe layık görülmüşlerdir. Özellikle de 'tekinsiz yerler' (metruk evler, değirmenler, yollar vd.) ile ilgili algıların daha çok dedikodular

¹² Tekinsiz mekân ve anlatılar için son zamanlarda yapılan önemli iki çalışma için bk. (Aça, 2018; Özgen, 2019).

sayesinde meydana geldiği ve yayıldığı dikkate alındığında, mekân ve statü kavramlarını dedikodudan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Dedikodunun, mekânın kutsallaştırılması başka bir deyişle özel bir statüye kavuşturulmasında da önemli bir rolü vardır. Kutsal sayılan mezarlar, türbeler ve yatırların bu özelliği kazanmalarında 'dedikodu' kapsamında nitelendirebileceğimiz inanç odaklı anlatılar oldukça etkili olmuştur.

Sonuç

Sonuç itibariyle kutsallık atfedilmiş somut ve soyut mekânların belli bir statüye ulaşmalarında, geniş anlamda ele aldığımız haliyle dedikodunun önemli bir yeri olmuştur. Dedikodu olgusunu tarihsel süreçte ele aldığımızda, ilk olarak örgütsel bir iletişim şekli olduğu ve hayatta kalma işlevi gördüğü, daha sonra ise bir kutsallık kazanıp, zamanla da bu kutsallığını kaybederek, birisini çekiştirmek anlamıyla akıllarda kaldığını görmekteyiz. Dedikodu bir iletişim şekli olmasının yanında olay, zaman, kişi ve mekânlara birer statü/statüsüzlük kazandırarak, kişi ve toplumların algılarının oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Başta kutsalı ve kutsallığı temsil eden dedikodu olgusunun zamanla anlam değişimine uğraması, aynı zamanda kutsal söz ile sıradanın ayrılması, dedikodunun insanlığa mâl edilmesinin de temsilidir. Rivayet, söylenti, efsane ve menkıbe gibi türlerin, dedikodusal özellikler göstermesi, bu türlerin bir çeşit dedikodu özelliği gösterdiği fakat sonrasında gerçek/dini ve gerçek olmayan hikayelerin birbirinden ayrılmasında dini referansların etkili olduğu ve bunun sonucunda türlerin bir ayrıma tabi tutulduğu görülmüştür.

Konumuz gereği üzerinde durduğumuz mekân kavramı da, bir konum belirlemekten çok daha fazla anlam ve işleve sahip olmuş, bu anlamı/statüyü de insan ve insanın anlatılarıyla kazanmıştır. Dedikodu ve mekân ilişkisinin kesişim noktası ve sonucu da statü kazanıp kazanmamasıyla ölçülmüştür.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Aça, M. (2018). Türk halk inanışlarında tekinsiz mekân algısı ve Doğu Karadeniz bölgesi memoratlarına yansımaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (55), 5-20.
- Adkins, K. (2017). *Gossip, epistemology and power knowledge underground* (e-book). Cham/Switzerland: Springer International Publishing AG.
- Bachelard, G. (2017). *Mekânın poetikası*. (Çev.: Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnavaldan romana edebiyat teorisinden dil felsefesine seçme yazılar*. (Çev.: Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı.
- Corbin, A., vd. (2007). *Bedenin tarihi 1 rönesans'tan aydınlanma'ya*. (Çev.: Saadet Özen). İstanbul: Yapı Kredi.
- Eliade, M. (2016). *İmgeler ve simgeler. okültizm, büyüçülük ve kültürel modalar*. (Çev.: Cem Soydemir), Ankara: Doğu Batı.
- Eliade, M. (2017). *Ebedi dönüş miti*. (Çev.: Ayşe Meral), İstanbul: Dergâh.
- Eliade, M. (2014). *Dinler tarihine giriş*. (Çev.: Lale Arslan Oscan), İstanbul: Kabcacı.

- Ergüven, A. R. (2000). *Evrenbilim ve tanrı kavramı*. İstanbul: Berfin Basın Yayın.
- Foster, E. K. (2004). Research on gossip: Taxonomy, methods, and future directions. *Review of General Psychology*, 8, 78-99.
- Gluckman, M. (1963), Gossip and scandal. *Current Anthropology*, 4 (3), 307-316.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye türkçesindeki türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü (A-N)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Harari, Y. N. (2015). *Sapiens hayvanlardan tanrılara*. (çev.: Ertuğrul Genç), İstanbul: Kolektif Kitap Bilişim ve Tasarım.
- Haviland, J. B. (1977). *Gossip, reputation, and knowledge in Zinacantan*. Chicago: University of Chicago Press.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün şamanizm materyaller ve araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karaman, K. (2010). Ritüellerin toplumsal etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 227-236.
- Koç, A. (2016). *Kemik ve dal - Eskişehir'de kutsal ziyaret mekânları*. Ankara: KalemKitap.
- Korad Birkiye, S. (2015), Tiyatronun kronos'u Schimmelphenning'den, bilinçdışı arasında savrulan bir zaman ve mekân anlatısı: 'Arap gecesi'. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 40, 7-18.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (Çev.: Işık Ergüden), İstanbul: Sel.
- Lvova, E. L., vd. (2013). *Güney sibiryalı türklerinin geleneksel dünya görüşleri-Kainat ve zaman, nesnelere dünyası*. (Çev.: Metin Ergun), Konya: Kömen.
- McAndrew, F. T. - Milenkovic M. A. (2002). Of tabloids and family secrets: The evolutionary psychology of gossip. *Journal of Applied Social Psychology*, 32 (5), 1064-1082.
- Ong, W. J. (2014). *Sözlü ve yazılı kültür sözün teknolojileşmesi*. (Çev.: Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul: Metis.
- Özgen, M. (2019). Türk halk kültürü uygulamalarında çöplük, çöp, atık. *Gübre-tezek çöp kitabı*. (Ed.: E. G. Naskali), 435-467, İstanbul: Kitabevi.
- Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Yargı.
- Rosnow, R. L. (1988). Rumor as communication: A contextualist approach. *Journal of Communication*, 38, 12-28.
- Rosnow, R. L. (1991). Inside rumor: A personal journey. *American Psychologist*, 46, 484-496.
- Türkçe sözlük*. (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tedlock, B. (2006). *Şaman'ın bedenindeki kadın din ve tıbbı dişiliği talep etmek*. (Çev.: Pınar Savaş). İstanbul: MİA Basım Yayın..
- Westacott, E. (2012), *The virtues of our vices a modest defense of gossip, rudeness and other bad habits*. New Jersey: Princeton University Press.
- YAZICI, M. (2018). Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmesine dair ihtilafı değerlendirilmesi. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 4(2), 784-825.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: Nicholson, N. (2001). Evolved to chat: The new word on gossip. *PsychologyToday*, <https://www.psychologytoday.com/us/articles/200105/the-new-word-gossip> (Erişim: 03.05.2020)

URL-2: https://www.etymonline.com/word/gossip?ref=etymonline_crossreference#etymonline_v_9074 (Erişim: 03.05.2020)